

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ด้วยศิลปะและภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม

THE DEVELOPMENT OF TEXTILES PRODUCTS BY ART AND WISDOM OF THAI SONG DAM IN NAKORNPATTHOM PROVINCE

จิตติพันธ์ จันทรหอม¹ ดร.ผดุง พรหมมูล² ดร.ภาสกร เตชะชั้นหมาก³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม 2) เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอโดยใช้หลักการของศิลปะจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนชาวไทยทรงดำจังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อพัฒนาชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบชุมชนมีส่วนร่วม และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพื่อสืบค้นข้อมูลจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการใช้หลักการของศิลปะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และประสานการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมกับสังคมภายนอก ผู้วิจัยได้ดำเนินการในช่วงปี 2553-2554 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจงพื้นที่ผลิตศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอของชุมชนชาวไทยทรงดำ ในจังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดรูปทรงและลวดลายทำให้เกิดรูปแบบผ้าทอที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอนั้น ผู้วิจัยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำหลักการของศิลปะสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ได้จำนวน 40 รูปแบบ ผ่านการประเมินคุณภาพด้วยผู้ทรงคุณวุฒิให้เหลือจำนวน 10 รูปแบบ แล้วทำการทดลองตลาดเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนมากขึ้น ในภาพรวมการวิจัยนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการความรู้ โดยใช้การถ่ายทอดแบบชุมชนมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไทยทรงดำ

¹นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาศิลปกรรม (การบริหารการพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาทรัพยากร มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต อาจารย์ที่ปรึกษา

³รองศาสตราจารย์ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี อาจารย์ที่ปรึกษา

Abstract

The purposes of this study were to: 1) study folk wisdom about local art related to Thai fabric belonging to Thai Song Dam in Nakhon Pathom province; 2) develop Thai fabric products based on an art concept obtained through participation among people in Thai Song Dam, Nakhon Pathom; and 3) develop the community itself to gain knowledge about Thai folk wisdom of Thai Song Dam, Nakhon Pathom. This study used participatory action research and qualitative methods in order to investigate Thai folk wisdom by applying an art concept as a tool to help develop products and exchange knowledge between groups in the Thai Song Dam community in Nakhon Pathom province and exterior communities. The study was conducted during a period from 2010 to 2011 by using purposive samples identified in areas involving production of Thai fabric belonging to the Thai Song Dam in Nakhon Pathom province. The result revealed that Thai folk wisdom for producing Thai fabric in the Thai Song Dam communities of Nakhon Pathom was inherited from their ancestors. When governmental agencies became involved in decisions about fabric shapes and patterns, the designs created a style that was not based on involvement of people in the community. In terms of fabric development, the researcher applied knowledge sharing among networks so as to make difference of development based on folk wisdom and applied an art concept to create new styles. They will be evaluated by specialist and will finally be deduced only 10 styles. After that, the market test will be performed so as to acquire the most modern products that can meet the needs of customers which can make huge amounts of profits for the community. Overall, the study enhanced the body of knowledge relevant to knowledge management through the community's participatory involvement.

Keywords: Folk Wisdom, Thai Song Dam

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันนานาประเทศทั่วโลก ต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสืบค้น เก็บรวบรวม วิเคราะห์ และจัดระบบข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งความรู้ (Knowledge Based-Society) รูปแบบการดำเนินการในลักษณะนี้ เน้นการพัฒนาคนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หลังจากนั้นจึงนำองค์ความรู้ที่ได้รับการจัดระบบแล้ว ไปใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนใน

ชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นสุขของชุมชน” จะเกิดขึ้นได้ จึงต้องมีการเข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถดูแลตัวเองได้ การส่งเสริมการเรียนรู้นี้อาจเป็นความรู้เท่าที่มีอยู่ในชุมชนหรือเป็นการเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ ให้กับชุมชนก็ได้ แต่ประเด็นสำคัญ ต้องเน้นการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติและต้องพัฒนาอย่างบูรณาการ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน (ประเวศ วะสี, 2551, หน้า 25) การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำภูมิปัญญานั้นมาส่งเสริมให้เกิดคุณค่า เป็นสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญ ทั้งนี้ การส่งเสริมดังกล่าวต้องไม่ทิ้ง

เอกลักษณ์สำคัญ ในขณะที่เดียวกันจะต้องส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักตนเอง มองเห็นคุณค่าและความดีงามที่มีอยู่ควบคู่กับชุมชน เกิดความภาคภูมิใจและสำนึกรักในท้องถิ่น การพัฒนาในทิศทางดังกล่าวนี้ ต้องสร้างระบบกระบวนการและวิธีเรียนรู้ที่ทำให้คนคิดเองทำเองได้ตามความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเองเป็นองค์ความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม (จิรวัดน์ พิระสันต์, 2552, หน้า 36)

นครปฐมเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางกายภาพ มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่จำนวนมากเป็นชุมชนคนไทยที่มีวิถีวัฒนธรรมสืบทอดเชื้อชาติจากบรรพบุรุษเป็นของตนโดยเฉพาะ รู้จักกันในชื่อตามท้องถิ่นว่า “ลาวโซ่ง” กล่าวคือ ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำนั้น เป็นผู้ที่ยังคงรักษารูปแบบการแต่งกายแบบดั้งเดิมได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะหัตถกรรมการทำผ้าสำหรับไว้ใช้เองและผลิตเพื่อเป็นสินค้าจำหน่ายสร้างรายได้ให้ครอบครัวและชุมชนจนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากภาครัฐให้เป็นชุมชนต้นแบบของการผลิตและการพึ่งพาอย่างน่าศึกษา ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมและการลงพื้นที่สำรวจยังชุมชนที่มีการผลิตผ้าทอทั้ง 4 แห่ง ยังไม่พบว่ามีหน่วยงานหรือองค์กรใดได้ใช้กระบวนการวิจัยเกี่ยวกับการนำหลักการของศิลปะมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างแท้จริง เท่าที่พบมีเพียงหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาบางแห่งพยายามเข้าไปมีบทบาทตามหน้าที่ทางราชการและเข้าไปเพื่อการศึกษาทดลองเรียนรู้อย่างฉาบฉวย ด้วยการนำรูปแบบ รูปทรงและลวดลาย ตลอดจนการสนับสนุนปัจจัยต่างๆ เพียงหวังผลงานทางตำแหน่งหน้าที่ทางราชการและทำเป็นรายงานเพื่อส่งเอาคะแนนมากกว่าผลลัพธ์ที่จะเกิดกับชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน มีความสำคัญยิ่งต่ออารมณื ความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ด้านศิลปกรรม

ดังนั้น การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยศิลปะและภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงลึก โดยมุ่งเน้นการสืบค้นข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น และประสานการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมและชุมชนไทยทรงดำที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ในภาคกลาง โดยเริ่มศึกษาจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นและปัญหาการจัดการของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากสังคมภายในและภายนอกด้วยการใช้หลักการของศิลปะเป็นเครื่องมือ ตลอดจนการพัฒนาไกลของชุมชนเพื่อควบคุมด้านคุณภาพและคงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำในพื้นที่ศึกษาแบบมีส่วนร่วม อันจะเป็นแนวทางการพัฒนาแก้ไขปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางปัญญาในมิติต่าง ๆ นำไปสู่การอนุรักษ์และการพัฒนาต้นแบบใหม่ ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในท้องถิ่นให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงในด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งยังสามารถนำเทคโนโลยีและองค์ความรู้ใหม่ ๆ ไปพัฒนาต่อยอดฐานการผลิตสินค้าประเภทผ้าทอเชิงพาณิชย์เพื่อความยั่งยืนของชุมชนตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปกรรมท้องถิ่น ประเภทผ้าทอของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม
2. เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอโดยใช้หลักการของศิลปะจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนชาวไทยทรงดำจังหวัดนครปฐม
3. เพื่อพัฒนาชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยทำการศึกษาใน 4 ชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมที่มีความโดดเด่นในด้านเอกลักษณ์ของศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอ ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมืองนครปฐม ชุมชนบ้านดอนทอง ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน ชุมชนบ้านไผ่หูช้าง ตำบลไผ่หูช้าง อำเภอบางเลนและชุมชนบ้านหัวถนน ตำบลดอนพุทรา อำเภอดอนตูม ช่วงเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี 2553-2554

การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิด

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าทอไทยทรงดำ

ภูมิปัญญา คือ องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะ ของคนที่เกิดจากการได้สั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อให้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคน ให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาว มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชา ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ภูมิปัญญาเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนที่ยังเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายๆชาติพันธุ์รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันและลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรีและอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้ สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ 2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มีอยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน และ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างคน

กับสิ่งเหนือธรรมชาติ (สิ่งศักดิ์สิทธิ์) สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้งสามลักษณะนี้ คือ ชีวิตของปวงชนทั่วไปที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน (ประเวศ วะสี, 2551, หน้า 75) สำหรับภูมิปัญญาไทยนั้นนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้น ภูมิธรรมแล้ว ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง ภูมิปัญญาเป็นการผสมผสาน ภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน เพียงแต่ความมนุษย์จะรู้จักหยิบยกศักยภาพแห่งตนนั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จ และเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลรอบข้าง องค์กร สถาบัน ฯลฯ มากน้อยแค่ไหนเท่านั้นเอง (เสนห์ จามริก, 2541, หน้า 14)

ดังนั้นมิติของภูมิปัญญาจึงมีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ ที่กำลังแพร่หลายในสังคมอุตสาหกรรม เพราะภูมิปัญญาเริ่มจากการมีระบบคิดเชิงเหตุผลของปราชญ์หรือผู้รู้ในชุมชน ผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งและซับซ้อนกับระบบคิดของสมาชิกในสังคมคนอื่นๆ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม และสังคมกับสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อมโยงของ ระบบความเชื่อของบุคคลในอำนาจเหนือธรรมชาติ กับวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์อย่างแยกย่อยกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม ก่อนที่บุคคล กลุ่มหรือชุมชนจะออกแบบความคิดพัฒนา และจัดระบบของภูมิปัญญาในมิติต่าง ๆ แล้วจึงถ่ายทอดออกมาในรูปขององค์ความรู้ประเภทต่าง ๆ เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เพื่อการพัฒนา

ปรับปรุงคุณภาพของชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและสังคมให้ดียิ่งขึ้นและเพื่อถ่ายทอดหรือขยายความให้สมาชิกคนอื่นในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับผ้าทอของชาวไทยทรงดำ

“ผ้า” ที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้น มีวิวัฒนาการขึ้นมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นับตั้งแต่มนุษย์สมัยโบราณเป็นการสร้างสรรค์การแต่งกายให้มีความงดงาม ความสะดวก ความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม กลายเป็นอารยธรรมการแต่งกาย ซึ่งเปรียบเสมือน ภาษาทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกที่มาและเรื่องราวได้ตั้งแต่แรกเห็น ผ้าทอนับว่ามีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนมานานนับศตวรรษ จนกล่าวได้ว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาในอดีตสำหรับประเทศไทยได้ค้นพบหลักฐานที่แสดงถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ว่า คนไทยในยุคประวัติศาสตร์รู้จักทอผ้าใช้แล้วเป็นเวลากว่า 5,000 ปี คือตั้งแต่ยุคหินใหม่ลงถึงยุคโลหะ ซึ่งมา สิ้นสุดราว พ.ศ. 1000 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคหินใหม่ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550, หน้า 4)

กล่าวถึงผ้าทอไทยทรงดำที่ผู้วิจัยศึกษาในครั้งนี้มีลักษณะลวดลายปรากฏบนผืนผ้าที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความผูกพันตลอดจนความเป็นมาของวัฒนธรรม หรือเหตุการณ์ที่สำคัญๆ ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิต จึงทำให้ผู้ทอผ้าเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำสิ่งเหล่านั้นมาตกแต่งให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าต่างๆ ลักษณะของผ้าทอแบ่งได้ 3 ประเภท คือ 1) ลายพีช คือลวดลายที่ได้แนวคิดจากพีช เป็นการลอกเลียนแบบพีชที่อยู่ใกล้ตัวจะมีลายที่สื่อความหมายถึง ต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ หรือผลไม้ เป็นต้น สามารถนำมาเป็นต้นแบบในการสร้างลวดลายผ้าได้ โดยเฉพาะลายแดงโม หรือลายชะโด ถือเป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์อันเด่นชัดของชาวไทยทรงดำ คือ ผ้าชิ้นลายแดงโม เนื่องจากมีรั้วคล้ายกับลายของแดงโม ชาวไทยทรงดำนำลายของผลแดงโมมาทอเป็นลายผ้าตามแนวตั้ง สลับระหว่างผ้าฝ้ายสีครามเข้ม

กับสีขาว ทำให้คนทั่วไปเรียกผ้านี้ว่า “ลายแดงโม” ชาวไทยทรงดำจึงยอมรับชื่อนี้จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนสืบมาจนปัจจุบัน 2) ลายสัตว์ เป็นลายที่ได้แนวคิดมาจากสัตว์ ส่วนมากเป็นลายที่พบเห็นและมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และสัตว์ในจินตนาการ ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอของชาวไทยทรงดำ มีความเชื่ออยู่หลายลักษณะ เช่น เชื้อเรื่องบุญคุณ ความยำเกรง ความรัก ความสวยงาม การคุ้มครอง ความคิดถึง อำนาจวาสนา ซึ่งความเชื่อตามลักษณะดังกล่าวนี้ นำมาสร้างสรรค์ลวดลายด้วยวิธีการทอ ปัก ปะ และขีด เพื่อสื่อความหมาย เช่น ลายนาค ลายตานกแก้ว ลายผีเสื้อ และลายม้า เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันลายสัตว์หาได้ยาก เพราะไม่มีผู้สืบทอด การทำลวดลายต่างๆ นั้นต้องใช้ความประณีตและมีความจินตนาการเป็นอย่างมาก ดังนั้นลายสัตว์จึงไม่ค่อยนิยม เพราะเป็นลายโบราณ ที่ทำค่อนข้างยาก จะมีหลงเหลือไว้เฉพาะผู้ที่มีฐานะและผู้ที่มีใจที่จะเก็บรักษาไว้เท่านั้น 3) ลายผสมอื่น ๆ เป็นรูปแบบลายผ้าที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของผู้หญิง เช่น ลายข้าวหลามตัด ลายปราสาท ลายขอ และอื่นๆ ซึ่งได้พบเห็นโดยทั่วไปเป็นลายพิเศษที่คิดค้นขึ้นมา เช่น การทอเป็นตัวหนังสือหรือข้อความต่างๆ (นุกุล ชมพูนุช, 2552, หน้า 12-13) และเมื่อศึกษาถึงการวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชาวไทยทรงดำที่ผ่านมายังไม่พบว่า มีหน่วยงานใดใช้กระบวนการวิจัยด้วยการใช้หลักการของศิลปะและภูมิปัญญาเป็นเครื่องมือหรือกลไกของการพัฒนาอย่างจริงจังเป็นรูปธรรมชัดเจน

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

1. วิจัยวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Method) ด้วยการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) และการศึกษาประวัติศาสตร์การบอกเล่า (Oral History) ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมได้แก่ (1) ชุมชนบ้านสะแกทราย ตำบลดอนยายหอม

อำเภอเมืองนครปฐม (2) ชุมชนบ้านดอนทอง ตำบลดอน
ข่อย อำเภอกำแพงแสน (3) ชุมชนบ้านไผ่หูช้าง ตำบลไผ่
หูช้าง อำเภอบางเลน (4) ชุมชนบ้านหัวถนน ตำบลดอน
พุดรา อำเภอดอนตูม

2. วิธีการศึกษาสำรวจ (Quantitative Method) ได้แก่

2.1 การสำรวจความเป็นมา และข้อมูล
พื้นฐานด้านต่างๆ ของ 4 ชุมชน เพื่อเปรียบเทียบ
ลักษณะความเหมือนและแตกต่างทางภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 การสำรวจองค์ประกอบศิลปกรรม
ท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ประกอบด้วย รูปแบบ เนื้อหา และ
กลวิธีของผ้าทอ

3. วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ(Action Research) ได้แก่

3.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เกี่ยวกับการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าทอ สภาพ
เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มี
ส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) จากการดำเนินชีวิตของ
คนในชุมชนด้านพฤติกรรมการทำงาน พฤติกรรมด้าน
ศิลปกรรม และด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

**ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์ผ้า
ทอของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม ใช้
ระเบียบวิธีวิจัยดังนี้**

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา
(Action Research and Development) ได้แก่

1.1 การพัฒนาข้อมูลจากระเบียบวิธีวิจัย
ข้อที่ 1-3 วิเคราะห์เปรียบเทียบในมิติต่างๆ

1.2 การออกแบบและการสร้างต้นแบบผ้าทอ
ที่เกิดจากการผสมผสานหลักการศิลปะกับเอกลักษณ์
ร่วมสมัย ของทั้ง 4 ชุมชน โดยยึดหลักการของ
Community of Arts Practice (CoAP) คือ การ
แลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายๆ เพื่อให้เกิด

การพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของศิลปะและภูมิปัญญา
ตนเอง พร้อม ๆ กับการทำงานและความรู้ของนัก
วิชาการจำนวน 40 ผลงาน จากนั้นผู้วิจัยจะนำผลงาน
ทั้งหมดไปเพื่อประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ
ประกอบด้วยปราชญ์ท้องถิ่น นักวิชาการทางศิลปะ นัก
ออกแบบ และศิลปินพื้นบ้าน ให้เหลือจำนวน 10 ผลงาน

1.3 การทดลองตลาด โดยนำผลิตภัณฑ์ผ้า
ทอในแต่ละท้องถิ่น ด้วยการจำหน่ายจริง ประกอบไป
ด้วยสถานที่ต่างๆ 4 แห่ง ได้แก่

1.3.1. งานวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทย
ทรงดำ ตำบลดอนหลัง อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด
ราชบุรี

1.3.2. งานเทศกาลของดีประจำปีของ
จังหวัดนครปฐม

1.3.3 งานกิจกรรมในเทศกาลปีใหม่
พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

1.3.4. งานเกษตรแฟร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

1.4 การปรับปรุงและพัฒนาต้นแบบ จุด
มุ่งหมายเพื่อให้ศิลปินพื้นบ้านเป็นบุคคลที่สามารถแก้
ปัญหาและพัฒนาผ้าทอของตนเอง รวมทั้งขยายผลสู่
บุคคลอื่นได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งให้เกิดเป็นชุมชน
ปฏิบัติการด้านความรู้ทางศิลปกรรมระหว่างนักวิจัยที่
เป็นตัวแทนของศิลปะร่วมสมัยกับศิลปินท้องถิ่นที่เป็น
ตัวแทนของภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยทรงดำ
แต่ละชุมชน และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์
ที่สังเคราะห์มาจากการสัมพันธ์กับบริบทชุมชนอันจะ
นำไปสู่สังคมแห่งความรู้อย่างแท้จริง

**ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาชุมชนปฏิบัติการด้าน
การเรียนรู้ศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอของชาว
ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยดังนี้**

3.1 ถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนโดยวิธี CoAP ให้
เป็นชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมเพื่อเป็นแหล่ง
เรียนรู้ รวมทั้งสิ้น 73 คน โดยกำหนดกิจกรรมและวิธี
การไว้ตามความเหมาะสมกับวันและเวลาของคนใน

ชุมชนที่เป็นการจัดการเชื่อมโยงความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

3.2 การจัดทำแผนที่โครงข่ายความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเครือข่ายสาธารณะชุมชนปฏิบัติการความรู้ทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่น

3.3 การจัดทำเอกสารนวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำความรู้ของชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่น ด้วยการสนทนาเป็นรายบุคคลและสนทนากลุ่มในการพัฒนาจัดทำเอกสารนวัตกรรมความรู้ที่มีสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น/ชุมชนและผลิตภัณฑ์ผ้าทอต้นแบบของชุมชนแต่ละแห่ง

ผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอของชุมชนชาวไทยทรงดำ ในจังหวัดนครปฐม

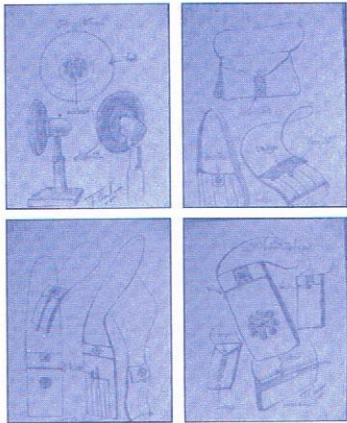
พบว่า ชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม ทั้ง 4 แห่ง เป็นชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่ง ไตดำหรือไตดำ ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไว้ได้อย่างเหนียวแน่นและแสดงออกอย่างเด่นชัดบนพื้นฐานของความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ อย่างมีความหมายและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นหลายชั่วอายุคน เป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ไม่สามารถแยกออกกันได้ จึงต้องรักษาไว้ซึ่งกรรมวิธีและกระบวนการทำผ้าทอที่มีลักษณะเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็ลลวดลาย สีเส้นและรูปร่าง ซึ่งให้คุณค่าทางคตินิยมเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ความรู้ในการผลิตผ้าทอลักษณะและประเภทต่างๆ จึงมีรูปแบบ รูปร่าง ลวดลายและสีเส้นที่คล้ายกัน จะต่างกันตรงที่มีงานวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยทรงดำในเทศกาลงานสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นงานยิ่งใหญ่และมีความสำคัญทางเชื้อชาติไทยทรงดำ การผลิตผ้าทอจากภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 4 ประเภทตามวัตถุประสงค์การใช้ คือ 1) เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน 2) เพื่อการแต่งกายโดยทั่วไปของชายและหญิง 3) เพื่อประเพณีและพิธีกรรม และ 4) เพื่อประดับตกแต่งตามกระแสดนตรีลูกทุ่งและสังคีต

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยการใช้หลักการของศิลปะและภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยร่วมกับสมาชิกชุมชนออกแบบต้นแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอบนโจทย์ของการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบผลิตภัณฑ์ โดยใช้ 2 ฐานคิดเป็นหลักในการออกแบบ และการสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอ คือ องค์ความรู้ด้านการตลาดและทิศทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าทอพื้นบ้าน ด้วยการนำตัวแทนของแต่ละชุมชน ไปทัศนศึกษาดูงานจากภายนอก และนำข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องให้ศึกษา แล้วพิจารณาการศึกษาวเคราะห์ศักยภาพของผู้ผลิตผ้าทอของชุมชนทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นทั้ง 4 ชุมชนของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยร่วมกับสมาชิกกลุ่มผ้าทอของชุมชนทำการออกแบบผลิตภัณฑ์ภายใต้ศักยภาพของชุมชนทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่น ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นทั้งด้านรูปแบบ กรรมวิธี การผลิต วัตถุดิบ เชื่อมโยงกับฐานความรู้ที่ได้จากคนในชุมชน จากนั้นสังเคราะห์ผลจากความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอ และกลุ่มตลาดเป้าหมายดังกล่าว แปรผลสู่การออกแบบต้นแบบผลิตภัณฑ์ อย่างมีเหตุผลด้านการตลาดรองรับ โดยใช้กรอบผลิตภัณฑ์เบื้องต้น 4 ประเภทหลัก ตามวัตถุประสงค์การใช้ คือ เครื่องใช้สอย เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับตกแต่ง และ ของที่ระลึก

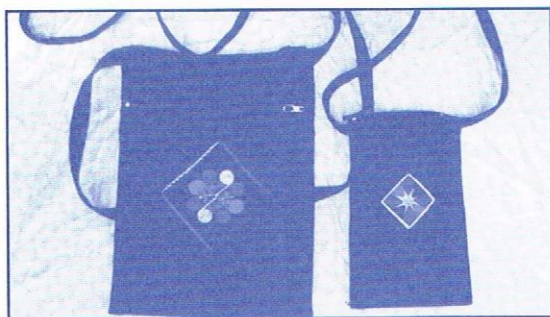

ภาพ 1 กิจกรรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอ

ภาพ 2 แบบร่างตัวอย่างผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เกิดจากแนวคิดร่วมกับชุมชน

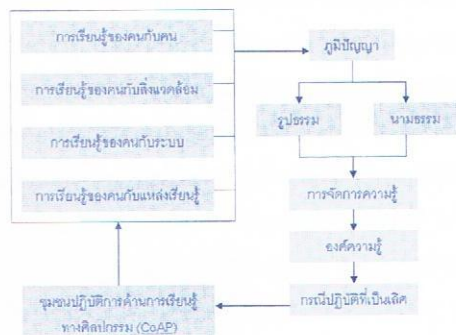
จากการร่วมกันออกแบบ ผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่หลากหลาย แต่ละกลุ่มนั้น ผู้วิจัยได้สร้างแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดตามที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นประเด็นตัวเลือกในการนำมาสร้างเป็นต้นแบบจริง ในแต่ละประเภทของผลิตภัณฑ์ผ้าทอให้มีลักษณะแตกต่างกันออกไปและได้คัดเลือกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอต้นแบบที่เกิดจากการผสมผสานความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะกับภูมิปัญญาให้มีรูปแบบเอกลักษณ์ร่วมสมัยของทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 40 ผลงาน ประกอบด้วย งานทอแบบพื้นบ้าน (ตำหูก) จำนวน 6 ผลงาน งานทอแบบกึ่งระตูก จำนวน 34 ผลงาน หลังจากนั้นร่วมกับศิลปินพื้นบ้าน ประชาชน ชุมชน ผู้ประกอบการและนักวิชาการด้านศิลปะพิจารณาตามเกณฑ์ให้เหลือจำนวน 10 ผลงาน จาก 4 ชุมชน เพื่อนำมาส่งเสริมด้านการตลาดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มต่อไป

ภาพ 3 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่ได้รับการพัฒนาแบบร่วมสมัย

3.การพัฒนาชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยได้พบรูปแบบของการพัฒนา ระหว่างความสัมพันธ์ของศิลปกรรมท้องถิ่นกับบริบทของชุมชน นับเป็นการผสมผสานองค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่เกิดจากกระบวนการคิดและกระบวนการปรับตัวของชาวไทยทรงดำเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุข ทั้งนี้ผลจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมในบริบทของสังคมวัฒนธรรมตลอดจนความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวไทยทรงดำ ศิลปกรรมท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่สังคมไทยเห็นว่าดีงาม มีการใช้ ปรับเปลี่ยน ประยุกต์ และสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization Process) การกระทำทางสังคม (Social Action) และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) เป็นกลไกหรือเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมหรือชาติพันธุ์ของตน ซึ่งแสดงออกมาในรูปของศิลปกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ภาพ 4 แสดงการเรียนรู้ของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้ ชุมชนได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ของความรู้ที่จะเผยแพร่ไปสู่เยาวชน รวมทั้งมีนักเรียน นักศึกษา และหน่วยงานต่างๆ

เข้าไปเยี่ยมชมยังกลุ่มผ้าทอเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มได้เขียนหลักสูตรขึ้นใช้เอง ดังเช่น กลุ่มทอผ้าบ้านสะแกราย อำเภอเมืองนครปฐม มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและตัดเย็บเสื้อผ้าไทยทรงดำประยุกต์ให้นักเรียนในชุมชนใส่สัปดาห์ละวัน ส่วนกลุ่มผ้าทอบ้านดอนทองยังเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านผ้าทอให้กับโรงเรียนวัดดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน และชุมชนบ้านไผ่หูช้างได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนวัดไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน ซึ่งทั้ง 2 โรงเรียนได้นำนักเรียนมาเรียนวิชาศิลปะปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าจำนวน 3 ภาคเรียน ทำให้ผู้นำกลุ่มต้องจัดทำเอกสารแนะนำและเขียนหลักสูตรขึ้นมาเอง สร้างความภูมิใจให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่าศิลปะกับภูมิปัญญาในทหุมิตถลวันมืพลวัต ดั่งนั้น ชุมชนปฏิบัติกรด้านการเรียนรู้อที่เกดขึ้นจิงเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาหัวใจสำคัญของการพัฒนาสังคมจิงอยู่ที่การเข้าใจในความซับซ้อนและเคลื่อนไหวของกระบวนการทางสังคม (Social Movement) วิถีชีวิตของผู้คนที่ดำเนินไปอย่างไม่หยุดนิ่งในชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ ตลอดจนองค์ความรู้ที่บุคคลสร้างผลิตขึ้นและเป็นเจ้าของ จากการศึกษาภาคสนามในชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม พบว่าผู้คนที่อยู่ในชุมชนได้มีการรวมกลุ่มและแสดงพฤติกรรมซึ่งฉายภาพของอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ในหลากหลายลักษณะ โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในนิยามของตนเอง ซึ่งได้แก่ “การไม่มีหนี้สิน ไม่เจ็บป่วย และมีกินมีใช้ด้วยการพึ่งพาตนเองแบบพอเพียง” การรวมกลุ่มจึงดำเนินไปเพื่อรักษาการเปลี่ยนแปลงหรือตำแหน่งทางสังคมให้อยู่ในระดับที่บุคคลยังสามารถควบคุมและกำหนดทิศทางที่ตนเองต้องการ ตลอดจนรับรู้ถึงการคงอยู่ของอำนาจส่วนตนได้ เพียงแต่รูปแบบของกระบวนการทางสังคมที่

ปรากฏเป็นการผสมผสานระหว่างกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ความคาดหวัง และความเดือดร้อนจากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา การประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มและองค์กรต่างๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าสำนักสาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ มีได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่เกิดขึ้นช่วงระยะเวลาเพื่อการระดมทรัพยากรผ่านแรงกระตุ้นที่สำคัญ 3 ประการ ประการแรกคือการวิเคราะห์ต้นทุนทั้งทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม ก้าวไร หรือ ผลประโยชน์ร่วม ที่กลุ่มจะได้รับ (Collective Goods) ประการที่สอง คือ การคงอยู่ของกลุ่มหรือองค์กร และประการสุดท้ายคือ ความเกี่ยวข้องโดยตรงของความสำเร็จกับจำนวนผู้ที่จะเข้าร่วม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กระบวนการทางสังคมที่พบในชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเชื่อมประสานและการคงอยู่ในรูปเครือข่าย ตลอดจนการคิดค้นกลวิธีใหม่ๆ ที่จะรวบรวมการทำกิจกรรมร่วมกันให้เกิดขึ้น

นอกจากนี้ กระบวนการทางสังคมที่ดำเนินไปในชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม มีลักษณะเชิงสังคมที่มีจุดยืนของพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Sphere) มากกว่าเป็นประเด็นทางการเมือง และมีเป้าหมายเพื่อสร้างค่านิยมและวิถีชีวิตที่พึงประสงค์ เพื่อการระดมประชาสังคมที่อยู่ภายใต้ร่มนโยบายของรัฐ มากกว่าความพยายามให้ได้มาซึ่งอำนาจ สิทธิพลเมือง หรือการต่อรองทางการเมือง และเป็นที่น่าสังเกตว่า การพัฒนาทางเลือกสำหรับชีวิตและนวัตกรรมทางวัฒนธรรมได้กลายเป็นสิ่งที่พบในหลายโอกาส แต่การที่ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ของชาวไทยทรงดำยึดโยงกันด้วยเครือข่ายของสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ ที่มีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของตนเองสืบทอดกันมาอย่างเหนียวแน่น ทำให้การขยายพื้นที่สาธารณะทางสังคม และเสรีภาพของกลุ่มที่อยู่ในชุมชนไม่ถูกรบอบงำจากระบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งภายในและภายนอกชุมชนเท่าใดนัก แต่กระนั้นก็ตามผลกระทบจากกระบวนการภาครัฐผ่าน

โครงการ และกิจกรรมการพัฒนามากมายในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้กลไกภาคประชาชนที่เคยทำหน้าที่ตรวจสอบอำนาจรัฐผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนและกลุ่มบุคคลได้อ่อนแอลง นอกจากนี้ กลไกของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือแบบทางการ (Formal Representation Democracy) ได้สร้างความเชื่อมโยงเชิงอำนาจกับระบบและสถาบันทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศทั้งในเชิงโครงสร้างชั้นทางสังคม และค่านิยมร่วมในระดับบุคคล ซึ่งในท้ายที่สุด ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ทำให้การรับรู้ตลอดจนความสนใจของบุคคลและกลุ่มในท้องถิ่นจำกัดอยู่เฉพาะประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาปากท้องเฉพาะหน้า และผลประโยชน์ที่ตนเองและกลุ่มจะได้รับสอดคล้องกับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมทุกมิติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้นในการกำหนดนวัตกรรมการพัฒนาใตุนักพัฒนาสังคมจึงควรทำความเข้าใจกับเครือข่ายทางสังคมรูปแบบต่างๆ ที่ดำเนินอยู่ และองค์ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้น ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต และการเดินทางของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งนักพัฒนาสังคมในอดีตมักมองคนในท้องถิ่นเสมือนสิ่งมีชีวิตที่ติดอยู่ในชุมชน รอเวลาให้คนนอก (Outsiders) มาพบและทำการพัฒนาเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ฐานคติดังกล่าวนำมาซึ่งนโยบายการพัฒนา ที่เน้นความทันสมัยและการพึ่งพิง นับว่าไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนในปัจจุบัน ที่การเดินทางและความเคลื่อนไหวเป็นเรื่องปกติ ในขณะที่การเป็น “ชาวบ้าน” แทบจะไม่มีหลงเหลืออยู่อีกต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรหาหนทางร่วมกับชุมชนทั้ง 4 แห่ง พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในลักษณะของกลุ่มผลิตผ้าทอพื้นบ้านประเภทต่างๆ ของชาวไทยทรงดำ ได้แก่ ชุมชนบ้านสะแกราย อำเภอเมืองนครปฐม ชุมชนบ้านดอนทอง อำเภอกำแพงแสน ชุมชนบ้านไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน

และชุมชนบ้านหัวถนน อำเภอดอนตูม ซึ่งแต่ละกลุ่มที่ผลิตผ้าทอต่างก็มีบทบาทต่อวิถีและวิถีชีวิตของสังคมชาวไทยทรงดำที่มีเอกลักษณ์มาตั้งแต่อดีตราบจนปัจจุบันอย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะวิธีการผลิตและร่องรอยการผลิตผ้าทอลักษณะต่างๆ ของแต่ละชุมชนควรถาทางอนุรักษ์และพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งศึกษาในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้มีมาตรฐานแบบฉบับของชาวไทยทรงดำอย่างเด่นชัดและยั่งยืนสำหรับกลุ่มผลิตผ้าทอชุมชนบ้านไผ่หูช้าง ตำบลไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน ที่มีความเข้มแข็งด้านการผลิตและวิถีชีวิตที่งดงามของชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วสามารถจัดตั้งเป็นแหล่งศึกษาทางมนุษยวิทยาและสังคมวิทยาได้เป็นอย่างดี ตลอดจนชุมชนชาวไทยทรงดำอีกบางแห่งที่รอการพัฒนาอย่างถูกวิธี

และโดยเฉพาะสิ่งที่ชุมชนขาดคือ การบริหารจัดการพื้นที่ด้วยการนำเอาผลิตภัณฑ์ของตนมาจัดวางจำหน่ายบนเส้นทางริมถนนเข้าหมู่บ้าน เช่นกันกับกลุ่มผ้าทอบ้านดอนทอง ตำบลดอนข่อยอำเภอกำแพงแสน และกลุ่มผ้าทอบ้านสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมืองนครปฐม เป็นที่รู้จักและประสบความสำเร็จด้านการจำหน่ายนั้นเพราะมีปัจจัยหนุนสำคัญ ก็คือนโยบายของรัฐบาล สมัย พตท.ดร. ทักษิณ ชินวัตร จากผู้ว่า CEO กองทุนหมู่บ้านและการส่งเสริมให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) จึงทำให้ผู้บริโภครู้จักและสั่งซื้อสินค้ามากขึ้น สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเกิดเป็นเศรษฐกิจชุมชนด้วยพลวัตที่ส่งต่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ด้านศิลปะมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ซึ่งเป็นศิลปกรรมท้องถิ่นของชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมนั้น พบว่า รูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่แต่ละชุมชนได้ผลิตออกเป็นสินค้าจำหน่ายอยู่เดิมนั้นค่อนข้างมีคุณภาพต่ำ จากการพิจารณาเปรียบเทียบและสังเกตถึงกระบวนการจัดการในมิติต่างๆ ทำให้ทราบว่าชุมชนทั้ง 4 แห่ง ที่ผลิตผ้าทอเป็นสินค้ายังขาดการพัฒนาส่งเสริมอย่างถูกวิธี

ดังนั้น การที่จะเข้าไปพัฒนาศิลปกรรม
ท้องถิ่นประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยการใช้องค์ความรู้
ด้านหลักการของศิลปะจึงมีขั้นตอนดังนี้

1. ควรพิจารณาโดยภาพรวมของผ้าที่
สืบทอดวัฒนธรรมมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่

1.1 เนื้อหาที่ปรากฏบนผ้าแต่ละประเภท

1.2 ลวดลายและสีที่มีลักษณะสื่อทาง
สัญลักษณ์

1.3 กลวิธีในการผลิต

1.4 รูปทรงต่างๆ ของผ้าที่เป็นเครื่องนุ่งห่ม
เครื่องใช้สอยและอื่นๆ

2. ควรพิจารณาจากส่วนประกอบต่างๆที่นำ
มาแต่งเติม ได้แก่

2.1 กระจุด

2.2 การปักลวดลาย

2.3 วัสดุอื่นๆ

เมื่อพิจารณาและศึกษาอย่างรอบคอบทุกชั้น
ตอนแล้วจะเห็นเอกลักษณ์เด่นชัดที่สืบทอดกันมาจาก
บรรพบุรุษปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณตาม
วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยทรงดำแล้วนำไปเป็น
สัญลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ผ้าทอในแต่ละประเภท ด้วยการ
ออกแบบจัดวางให้สวยงามตามหลักการของศิลปะที่มีทั้ง
องค์ประกอบศิลป์และสุนทรียภาพ ซึ่งสามารถถ่ายทอดและ
นำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์อื่นๆได้เช่นกัน

ที่ผ่านมา มีอ้างอิงทฤษฎีต่างๆ จากนัก
วิชาการทั้งในและต่างประเทศ แล้วนำไปใช้พัฒนา
ผลิตภัณฑ์ในมิติต่างๆ อาจประสบความสำเร็จตาม
วัตถุประสงค์ได้มากหรือน้อยอย่างไร แต่กระบวนการ
ศึกษาด้วยวิธีการใช้หลักการของศิลปะเป็นเครื่องมือใน
การพัฒนาศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอที่อยู่บน
พื้นฐานของการมีส่วนร่วมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาว
ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐมนั้น ได้เกิดปรากฏการณ์
อย่างเป็นรูปธรรม สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ผ้าทอรูปแบบ
ใหม่อย่างมีคุณภาพร่วมสมัยถึง 10 รูปแบบ ทั้งยัง
เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การจัดทำชุมชนแห่งการเรียนรู้
ด้านศิลปกรรมเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งที่มีผู้วิจัยใช้เป็น
ตัวอย่างของการประยุกต์แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและวิธี
วิทยาด้านการพัฒนาชุมชน ที่มีลักษณะสหวิทยาเพื่อการ
พัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยบริบททางสังคมและ
วัฒนธรรมของชุมชนชาวไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม
เป็นกรณีศึกษา ดังนั้น รูปแบบและกระบวนการที่ผู้วิจัย
นำเสนอไว้ในที่นี้ ควรนำไปทดลองใช้และปรับปรุงอยู่
เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทาง
สังคมและกระแสการบริโภคนิยม ตลอดจนนโยบายและ
แผนการพัฒนาทั้งในระดับภาคและระดับท้องถิ่น ซึ่งมี
พลวัตและความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศวิทยาตลอดจน
วิถีวัฒนธรรมของชุมชน/หมู่บ้านแต่ละแห่ง นอกจากนี้
กลยุทธ์และแนวปฏิบัติ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆซึ่งผู้วิจัย
ได้นำเสนอควรได้รับการวิจัยวิจัยและประเมินผล
เพื่อให้ก้าวทันต่อองค์ความรู้ของสังคม

ข้อเสนอแนะทั่วไป

สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐมทั้งพื้นที่
ตอนและราบลุ่ม โดยเฉพาะตามเส้นทางคมนาคม
ต่างๆ จะปรากฏปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตสินค้า
ทางวัฒนธรรมกระจายอยู่ทั่วไป และมีชุมชนตั้งอยู่บน
พื้นที่ดังกล่าวมากมายแต่มีเพียงไม่กี่ชุมชนที่สร้างรายได้
จากการผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ สามารถสร้าง
อาชีพใหม่ให้กับชุมชนได้ เช่น อาชีพการเกษตรแปรรูป
การผลิตเครื่องปั้นดินเผา และการผลิตผ้าทอในลักษณะ
และประเภทต่างๆ ที่ไม่ซ้ำกัน โดยรัฐกับชุมชนจะต้อง
ร่วมกันศึกษาความเป็นไปได้ เพื่อจัดทำแผนพัฒนา
ส่งเสริมอย่างเป็นระบบแบบองค์รวม

ถึงแม้ว่า การพัฒนาอาจจะเห็นผลช้าและ
ต้องใช้ทุนทรัพย์ด้านการบริหารจัดการและระยะเวลาใน
ระดับหนึ่ง แต่เมื่อการพัฒนาประสบความสำเร็จน่าถือได้
ว่าเป็นความคุ้มค่ากับการกินดีอยู่ดีที่จะเกิดตามมา
กับชุมชนต่าง ๆ อย่างยั่งยืนโดยพิจารณาส่วนดีและส่วนเสีย
จากกรณีศึกษาชุมชนของชาวไทยทรงดำในจังหวัด

นครปฐมที่ผลิตผ้าทอด้วยการใช้หลักการทางศิลปะมา เพิ่มของสินค้า ส่งผลถึงความเข้มแข็งของชุมชนในด้าน
ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจนเกิดผลิตภัณฑ์รูปแบบ เศรษฐกิจและสังคมอาจใช้เป็นแนวทางหรือต้นแบบใน
ใหม่ร่วมสมัย เป็นการสร้างคุณค่าเชิงศิลปะและมูลค่า การพัฒนามิติต่างๆของสังคมและประเทศชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

จิรวัดน์ พิระสันต์. (2552). *ชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ด้านศิลปกรรม. วันครูศิลปะและ 40 ปี ศิลปศึกษา*. กรุงเทพฯ: พรินโพร.

นุกูล ชมพูนิช. (2552). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นนครปฐม*. สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครปฐม. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.

ประเวศ วะสี. (2551). *จุดเปลี่ยนประเทศไทย หัวใจคือชุมชน*. กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2550). *สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

เสน่ห์ จามริก. (2541). *ศักยภาพของภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.